

33. Пясецкий В. Спогади про минуле // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 2'2013 – 2013. – Хмельницький, 2013. – С. 239–246 (402 с.).
34. Рековец Л.И. Меджибож – местонахождение терриофауны и многослойная палеолитическая стоянка человека в Украине // Вестник зоологии. – 2001. – Т. 35, № 6. – С. 39-44.
35. Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 96 с.
36. Степанчук В.М., Рижов С.М., Погорілець О.Г. Меджибіж: нижньопалеолітична пам'ятка на схід від Карпат // Археологія. – 2012. – № 4. – С. 5-13.
37. Стопенчук С., Демидко С., Погорілець О. Звіт про археологічні дослідження замчища «Ракочі» (проміжний). Т. 2 // Архів ДІКЗ «Межибіж». – Хмельницький, 2002.
38. Стопенчук С., Демидко С., Погорілець О. Звіт про науково-дослідну роботу «Проведення археологічних досліджень на замчищі XVI століття в уроч. «Ракочі» (проміжний). Т. 3 // Архів ДІКЗ «Межибіж». – Хмельницький, 2003.
39. Толкачов Ю. І. Археологічні дослідження в смт Меджибіж у 2003-2004 рр. // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005рр. – Київ, 2006.
40. Толкачов Ю., Крамарова С. Середньовічний могильник у Меджибізькій фортеці // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2011.
41. Ягодзінський М. Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької обл., проведені протягом 1958-1971рр. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
42. Ягодзінський М. Звіт про археологічні розвідки по берегах верхів'я Південного Бугу в 1972 р. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
43. Ягодзінський М. Звіт про археологічні дослідження в зоні верхів'їв басейну рік Південний Буг та Бужок в 1973р. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
44. Ягодзінський Михайло Йосипович (1923-2008): історик, археолог, музейник / Упоряд. А. М. Трембіцький. Передмова О. Г. Погорілець. – Хмельницький, 2011.
45. Якубовський В. І. Звіт слов'яно-руської археологічної експедиції Хмельницького обласного краєзнавчого музею на території Хмельницької області у 1975 році // НА ІА НАНУ. – 1975/15. – С. 3.
46. Якубовський В. І. Археологічна розвідка басейну р. Бужок на Хмельниччині // Археологія. – К., 1982. – Вип. 13. – С. 103-107.
47. Rekovets L., Chepalyga A., Povodyrenko V. Geology and mammalian fauna of the Middle Pleistocenesite Medzhybozh, Ukraine // Quaternary International. – 2007. – Vol. 160. – P. 70-80.

Мирослав Мошак

голова історико-культурологічного
Подільського Братства

КРАЄЗНАВЕЦЬ СЕРГІЙ КИРИЛОВИЧ ШКУРКО І ЙОГО «АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА ГОРОДА КАМЕНЦА-ПОДОЛЬСКОГО...» [1]

На сьогодні маємо ряд імен дослідників, які чимало свого часу присвятили вивченню археологічної давнини Кам'янця-Подільського. Тут слід відмітити таких археологів-дослідників як Юхим Сіцінський, Віктор Гульдман, Іона Винокур, Євгенія та Ольга Пламеницькі, Микола Петров, Адріан Олег Мандзій, та ін., більшість з яких вже немає в живих. До таких дослідників слід віднести також інженера за фахом, але дослідника за покликанням, місцевого краєзнавця Сергія Кириловича Шкурка.

Вперше з напрацюваннями цього краєзнавця я познайомився у місцевому архіві, коли переписував мемуари Ю. Сіцінського, та спогади про нього, які були бережливо зібрані С. Шкурком. Зазначу, що лише завдяки активній енергії Сергія Кириловича чимало нині збережено з меморіальної спадщини Ю. Сіцінського. Він по крупинці збирав спогади про визначного дослідника Поділля, спілкуючись із його сучасниками, зокрема і близькими родичами, плануючи писати біографію вченого. Особливо цінними є зібрані С. Шкурком спогади сучасників про великого Подолянина, якого в той час не дуже вітала радянська наука [2].

С. Шкурко, як вихованець Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи, у 1926 році вперше бере участь у археологічних розкопках, які проводились у с. Китайгороді і поблизу с. Вихватновець у Совинім яру (села Кам'янець-Подільського району), під керівництвом Ю. Сіцінського та В. Гагенмейстера [3].

У 1952–1957 рр. працюючи майстром – маркшейдером та головним геологом експедиції він відкриває на Подністров'ї близько 20 стоянок трипільської культури та 12 стоянок культури черняхівської [4].

У 1959–1960 рр. бере участь у археологічних дослідженнях Старого замку, а складений за результатами розкопів і шурфів план, стає у пригоді архітектору Є. Пламеницькій, яка у 1962–1965 рр. продовжує дослідження кам'янецької твердині.

Потрібно сказати, що мабуть жодні будівельні чи земляні роботи, а тим більше археологічні розкопки, які проводилися у Старому місті, не обходилися без участі С. Шкурка. Особливо це стосується, таких об'ємних земляних робіт, як риття траншей для майбутнього водогону (1960-ті роки), що проходив територією усього Старого міста.

Невичерпна енергія дослідника і велика любов до найвеличнішого міста на Смотричі, спонукала його до збирання археологічних матеріалів, за якими і виникали його невеликі статті – повідомлення у місцевій пресі, та робилися доповіді на краєзнавчих конференціях.

Бібліографія його дописів ще не зібрана до купи, але деякі його статті свідчать про коло зацікавлень.

Так у археологічному збірнику № 82 Академії Наук СРСР за 1960 р. публікуються його повідомлення про ряд віднайдених С. Шкурком стоянок черняхівської культури на Подністров'ї. Здебільшого це стосується сіл Кам'янець-Подільського району. Пізніше, у 70-х роках ХХ ст.), дослідник повідомляє про знахідки черняхівської культури у самому місті Кам'янці-Подільському. Зокрема йдеться про такі знахідки в районі Ботанічного саду (1973 р.), Лісопарку, що навпроти вул. Садової – тепер Годованця (1975 р.), районі Біланівки (1975 р.).

У невеликій статті, від 25 січня 1974 р., що опублікована у місцевій газеті «Прапор жовтня» під назвою «Свідки сивої давнини» С. Шкурко повідомляє про наявність на території Старого замку трипільського поселення III–II тисячоліть до н. е. А біля вежі Папської (Кармалюка) віднайдена кам'яна стіна слов'ян XI ст. Під час археологічних робіт, які проводилися 1959–1960 рр., у замку було знайдено *«гармату XIV ст. ... багато монет, 57 кам'яних ядер»*. Також у статті автор повідомляє, що у *«парку Танкістів ним було виявлено поселення черняхівської культури (ранніх слов'ян) I–IV ст. н. е.»*. Попри різні повідомлення, також у статті йдеться, про виявлення на території міста за останніх двісті років близько 170 римських монет.

Окрім дописів С. Шкурко складає ряд актів у яких фіксує різночасові знахідки, а також акти передачі таких знахідок до місцевого історичного музею.

Попри те, головним його внеском до духовної скарбниці Кам'янця-Подільського є його не опублікована багаторічна праця «Археологическая карта города Каменца-Подольского по материалам исследований 1952–1974 гг.».

Праця досить об'ємна і складає 60 сторінок машинописного тексту та 74 сторінок ілюстративного матеріалу, загалом 134 сторінки (формату А4). Вона є результатом його 22-х річної пошукової діяльності, здебільшого в царині археології.

Тут міститься значна кількість фотографій, планів, замальовок. Є досить цінні знімки та графічні роботи, зокрема рідкісне фото (копія з оригіналу) родини В. Гульдмана [5] та графічне зображення в'їзної брами до монастиря св. Трійці у виконанні інженера Мілашевського – молодшого [6].

Та надзвичайно цінною, на наш погляд, є фотофіксація археологічних знахідок та планів розкопів, шурфів, які проводилися Кам'янці-Подільському впродовж двадцяти двох років.

До таких унікалів належать знахідки римських монет на різних ділянках Старого міста [7], фрагменти трипільської та слов'янської кераміки та кераміки тиверців, кам'яних архітектурних деталей, кістяних, бронзових та залізних речей. Найперше це стосується кістяної палички для писання – римського *«стилу»*, яка була виявлена поряд із міською друкарнею у 1961 році [8], знахідка бронзового кельта, виявленого на Вірменській площі у 1963 році, трипільської кераміки виявленої у 1964 році також на цій же площі, бронзової трубки для куріння (1963 рік), двір вежі Комендантської [9].

Не менш цікавими є опис підземного ходу до двох веж: Різницької та Сукнярської, інша назва якої – Кравецька та характеристика високого оборонного валу, що йшов вздовж вулиці Вислової [10].

Важливо також і те, що дослідник усі знахідки передає до музейних і наукових установ Кам'янця-Подільського, а найбільше до міського історичного музею.

Сергій Шкурко старається досліджувати цікаві історико-архітектурні об'єкти, на які звертали раніше особливу увагу інші відомі краєзнавці.

Так, вслід за Ю. Сіцинським, С. Шкурко продовжує роботи з пошуків могили легендарних і славнозвісних князів Коріатовичів, даючи при цьому план розташування західної частини об'єктів Старого замку (веж, фундаментів мурів, склепінчастих льохів в'язниць).

Цікавим також є повідомлення про місце розташування Воскресенського монастиря [11], та інші відомості, зокрема чимало повідомлень та дат, які стосуються історії Кам'янця-Подільського.

Також у своїй праці С. Шкурко чимало місця відводить питанню часу заснування Кам'янця-Подільського, при цьому подаючи висновки таких дослідників, як Н. Барсов, Г. Дашкевич, Й. Ролле, К. Сементовський, М. Стрийковський, Ю. Сіцинський. Автор робить з даного питання запити до інституту історії АН СРСР, Вірменської Академії, до археолога М. Тихонова, наводить докази М. Тихомирова про час заснування міста.

Також у своїй праці С. Шкурко говорить про те, що тогочасні історико-археологічні пошуки на території м. Кам'янця-Подільського (йдеться про нього, М. Борковського, Г. Хотюна та Є. Пламеницьку), як би були

попередньою археологічною і архітектурною розвідкою і на його думку археологічні розкопки мають проводити відповідні установи – археологічні інститути та київський університет. Не менш цінними є поради стосовно того, де потрібно здійснювати такі роботи, при цьому вказуючи навіть місця (всього 20 пунктів).

Будучи інженером за фахом, Сергій Кирилович проводить неоціненну для нащадків роботу із фіксації археологічних знахідок Кам'янця-Подільського, а також через газети популяризує старожитності Поділля.

Для того, щоб опублікувати свою працю С. Шкурко, вимушений був застосувати, відповідні прийоми, витримані в дусі радянських часів. Як знаємо, що тоді не можна було нічого путнього опублікувати без посилення на видну роль Комуністичної партії, та не очорнюючи яскравих українських особистостей.

Дісталось «на горіхи» Михайлу Брайчевському – відомому захиснику історико-архітектурних пам'яток українських міста, зокрема поборнику заповідної зони історико-архітектурного ансамблю Кам'янця-Подільського (див. статтю М. Брайчевського: УІЖ. 1967. №2 С. 107-115) і Іванові Огієнку і Юхимові Сіцинському та його синові – відомому історичу українського мистецтва Володимирові Січинському.

Тут Ю. Сіцинський виступає «видним українським націоналістом», який критикується за те, що мав стосунки із такими постатями «как украинский ультра националист, фашист Иван Огиенко, с рук которого в 1920 году он получил звание приват-доцента» [12].

Ставить також у вину Ю. Сіцинському те, що його старший син – Сергій «будучи петлюровским разведчиком в годы гражданской войны, расстреливал большевиков и рабочих-революционеров» [13].

Така жага до критики шанованих українських дослідників у С. Шкурка виникає, мабуть після того, як з ним «попрацювали» відповідні радянські органи. Особливо, мабуть не просто було йому звинувачувати родину Сіцинських, взявши до уваги листування, особисті приязні стосунки із племінницею Ю. Сіцинського та його дочкою Тетяною [14].

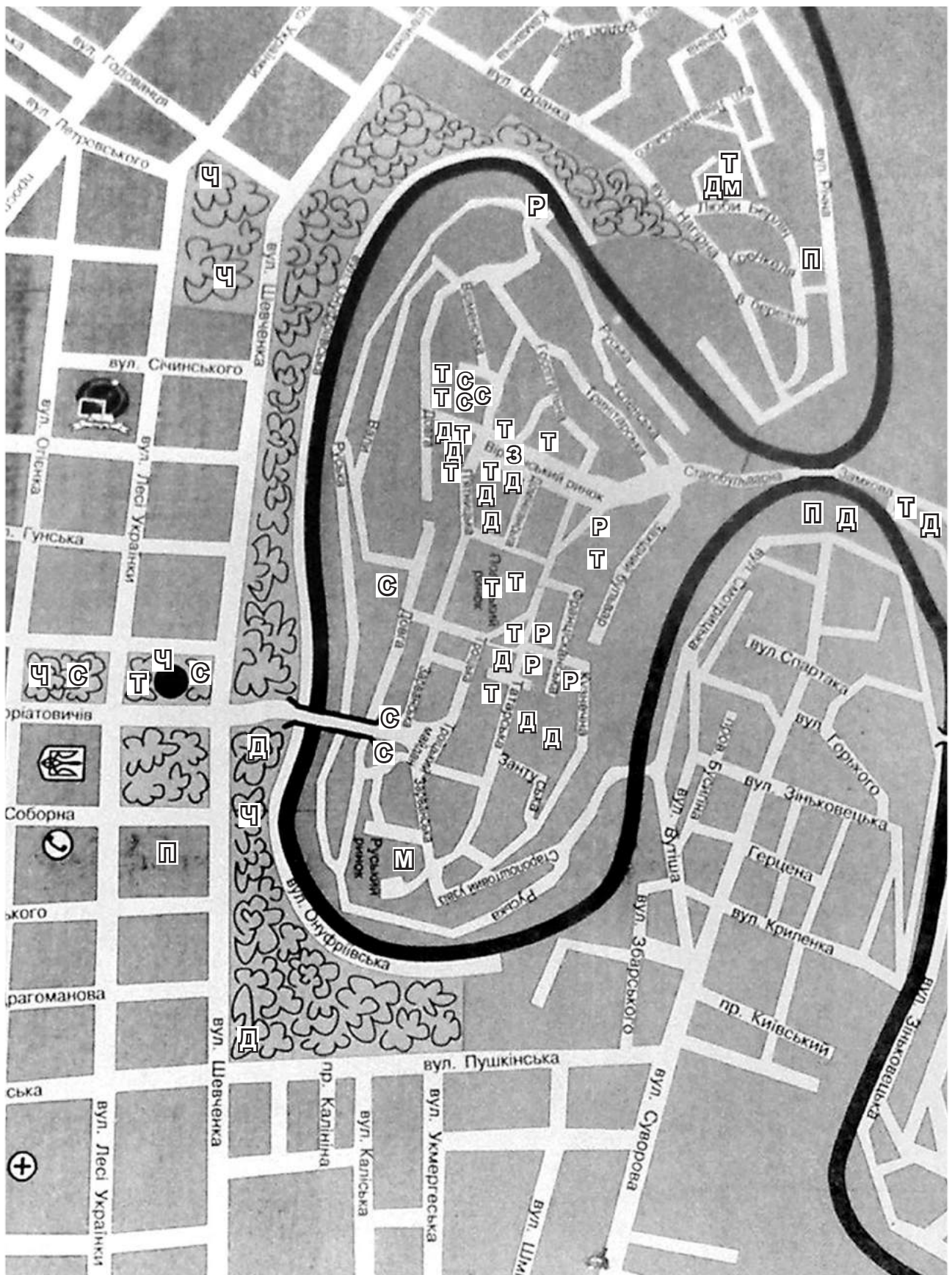
Але ці «цири» одкровення С. Шкурка не допомогли йому у спробі опублікувати свою працю. Праця С. Шкурка залишилася до цього часу не опублікованою, як і чимало напрацювань таких подільських краєзнавців – подвижників, до яких належать Тамара Сис-Бистрицька, Андрій Паравійчук, Людвік Лясота.

Усі вони, популяризуючи нашу минувшину, самовіддано працювали над збереженням у народній пам'яті славних сторінок рідного краю.

Що стосується «Археологической карты города Каменца-Подольского...» то, за її археологічними матеріалами, робимо спробу, нанести на сучасну схематичну карту Кам'янця-Подільського місця фіксації Сергієм Шкурком знахідок.

Примітки

1. Повна назва «Археологическая карта города Каменца-Подольского по материалам исследований 1952–1974 годов».
2. Автор статті публікує ці спогади: див. М. Мошак. Великий Подолянин. Біографія, спогади, документи та листування Юхима Йосиповича Сіцинського. – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 120-139.
3. С. Шкурко. Археологическая карта... С. 7.
4. Там само.
5. С. Шкурко. Археологическая карта... С. 58. С. Шкурко вказує місце проживання Віктора Гульдмана – вул. Татарська, 8 (будинок не зберігся).
6. С. Шкурко. Археологическая карта... С. 68.
7. Там само, с. 21а, 69.
8. Там само, с. 21-22.
9. Там само, с. 27-28.
10. Там само, с. 30-31.
11. Там само, с. 52.
12. Там само, с. 4.
13. Там само.
14. М. Мошак. Великий Подолянин... С. 131, 135 та ін.

Позначки на схематичній карті міста:

П – палеоліт
 М – мезоліт
 Т – трипільська культура
 З – бронзова доба

Р – римські знахідки
 С – ранні слов'яни
 Д – давньоруський період
 Ч – черняхівська культура
